

Ar JAV keičia santykius su Rusija?

Vytautas Sirijos Gira

JAV politikoje atsiradusios santykių su Rusija „atšilimo“ tendencijos gali reikšti tai, jog JAV tiesiog siekia įtraukti Rusiją į sau palankų geopolitinį žaidimą, gauti iš Maskvos tam tikrų nuolaidų, tačiau už tai jai realiai nesuteikti jokių privilegijų.

2009 m. kovo 16 d. Vašingtone (JAV) įvyko iš respublikonų ir demokratų sudarytos komisijos dėl JAV politikos Rusijos atžvilgiu (ši komisija buvo įsteigta JAV prezidento Barako Obamos, Harvardo Kenedžio mokyklos (angl. *Harvard Kennedy School*) ir Niksono centro (angl. *Nixon Center*) iniciatyva) ataskaitos „Teisinga JAV politikos kryptis Rusijos atžvilgiu“ pristatymas (su ataskaitos tekstu galima susipažinti <http://www.nixoncenter.org/RussiaReport09.pdf>). Šioje ataskaitoje JAV vyriausybei pateikiamos rekomendacinio pobūdžio gairės, kurių įgyvendinimas turėtų paskatinti JAV ir Rusijos dvišalių santykių reviziją ir atšilimą. Pati ataskaita yra vertinama kaip savitas paruošiamasis darbas prieš JAV ir Rusijos prezidentų susitikimą, įvyksiantį 2009 m. balandžio 1 d. Londone, G-20 grupės viršūnių susitikimo išvakarėse. Ataskaitoje iškelti klausimai turėtų tapti pagrindinėmis JAV ir Rusijos prezidentų susitikimo temomis.

Šioje ataskaitoje teigiama, kad pastaraisiais metais JAV ir Rusijos dvišaliai santykiai yra patys blogiausi nuo Šaltojo karo pabaigos, todėl JAV turėtų juos peržiūrėti, tačiau ši peržiūra neturėtų būti vertinama nei kaip atlygis Maskvai už gerą elgesį tarptautinėje arenoje, nei kaip pritarimas Rusijos vidaus politikai. Anot autorių, JAV tiesiog būtina pripažinti bendradarbiavimo su Rusijos svarbą siekiant įgyvendinti esminius interesus: neleisti Iranui susikurti branduolinį ginklą, išardyti teroristinę „Al Qaeda“ organizaciją, stabilizuoti Afganistaną ir užtikrinti Europos valstybių saugumą. Pabrėžtina, kad siekiant šių tikslų ataskaitos autoriai JAV vyriausybei rekomenduoja atsargiau kritikuoti Rusiją žmogaus teisių srityje, siekti Rusijos narystės Pasaulio prekybos organizacijoje, pripažinti Rusijos interesus buvusios SSRS šalyse ir ieškoti alternatyvų Gruzijos ir Ukrainos narystei NATO.

Pripažindami dvišalio JAV ir Rusijos dialogo plėtros poreikį, ataskaitos autoriai JAV administracijai siūlo peržiūrėti Rusijos strateginių interesų suvokimą. Iš ataskaitoje siūlomų 19 praktinių rekomendacijų reikėtų išskirti šias:

1. **JAV turi siekti paversti Rusija savo partneriu sprendžiant Irano branduolinės programos klausimą ir platesnę besiformuojančių kitų branduolinių galių problemą.** Tikėtina, kad tokia rekomendacija buvo suformuluota atsižvelgiant į tai, kad Iranas per pastaruosius kelerius metus suintensyvino savo dvišalius santykius su Rusija tiek regioninio bendradarbiavimo kontekste (Šanchajaus bendradarbiavimo organizacijoje), tiek kitose srityse (Irano karinių pajėgų modernizavimas, ekonominis bendradarbiavimas ir kt.). Kita vertus, ganėtinai glaudūs Irano santykiai su Rusija yra dviprasmiški – pavyzdžiui, nuo 2006 m. Rusija jau kelis kartus buvo atidėjusi savo kontraktinius įsipareigojimus užbaigti Irano Bušero

Numeris 4 (19)

2009 kovo 30 diena

Dvisavaitinis analitinis-informacinis biuletenis apie politinius, ekonominius ir socialinius procesus NVS erdvėje

Išleido Rytų geopolitikos studijų centras

www.rytugeopolitika.lt

branduolinės jėgainės statybas neva dėl Irano delsimo laiku atsiskaityti su Rusija, tačiau kartu Rusija nelinkusi nutraukti glaudžių kontaktų su Irano vyriausybe. Toks „flirtavimas“ su Iranu yra ypač aktualus pačiai Rusijai, nes: **pirma**, Irano branduolinės programos problema yra vienas iš prioritetinių Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos darbotvarkės klausimų, kuris ne tik suteikia Rusijai galimybes įsitraukti į platesnę Artimųjų Rytų regiono problematiką (tai iš esmės sustiprina Rusijos kaip didžiosios galios įvaizdį), tačiau ir pateikti save Vakarams kaip savitą potencialią tarpininkę tarp Irano ir Vakarų valstybių, **antra**, nepaisant to, kad 2009 m. vasario 25 d. Rusijos valstybinė korporacija „Rosatom“ paskelbė apie Irano Bušero elektrinės projekto užbaigimą ir pirmojo reaktoriaus bandomojo paleidimo sėkmingus rezultatus, Rusija vis dar išlaiko poveikio svertus Iranui branduolinio kuro tiekimo srityje (Rusija ir Iranas ketina pasirašyti 10 metų trukmės branduolinio kuro tiekimo sutartį), o tai Rusijai suteikia papildomų derybinių galių tiek su JAV, tiek su Iranu; **trečia**, glaudūs Rusijos kontaktai su Iranu tarptautinėje arenoje jai leidžia projektuoti savo, kaip Irano (vienos didžiausios musulmonų valstybės) „užtarėjos“ prieš Vakarus, įvaizdį, taip sudarant sąlygas pozityviai savo įvaizdžio plėtrai, tiek Rusijos, tiek užsienio valstybių musulmonų visuomenėse.

2. **JAV turi peržiūrėti PRGS elementų Čekijoje ir Lenkijoje dislokaciją ir sukurti naują apsisaugojimo nuo potencialios Irano raketų keliamos grėsmės koncepciją, grindžiamą bendradarbiavimu.** Vis dėlto, atsižvelgiant į Irano faktoriaus reikšmę Rusijos užsienio politikoje (Iranas kaip veiksnys papildantis Rusijos struktūrinę galią kitų didžiųjų valstybių atžvilgiu), abejotina, ar Rusija yra pasiruošusi išmainyti „Irano kortą“ į 2009 m. pradžioje JAV prezidento B. Obamos pateiktą pasiūlymą svarstyti (ir taip gana simboliškai) JAV priešraketinės gynybos sistemos (PRGS) elementų dislokavimo Lenkijoje ir Čekijoje atsisakymą mainais į Rusijos santykių su Iranu reviziją.
3. **JAV privalo surasti kitų būdų, kaip pademonstruoti savo paramą provakarietiškomis Ukrainos ir Gruzijos vyriausybėms, be priėmimo į NATO.** Pirminis šios ataskaitos aiškinimas būtų toks – JAV siekia pristabdyti Ukrainos ir Gruzijos integracijos į NATO proceso forsavimą, siekiant nebloginti santykių su Rusija. Tokią išvadą patvirtina ir pačioje JAV ataskaitoje suformuluota nuostata, teigianti, kad siekiant neatbaidyti Ukrainos ir Gruzijos nuo euroatlantinės integracijos proceso, turėtų būti nustatyti specialūs Ukrainos ir Gruzijos santykiai su NATO, kurie būtų vertinami kaip narystės Aljanse pakaitalas.
4. **JAV turi atnaujinti aktyvų bendradarbiavimą su Rusija kovos su tarptautiniu terorizmu ir branduolinės ginkluotės neplatinimo srityse (ši nuostata taip pat apima ir naujosios Strateginės ginkluotės mažinimo sutarties iki 2009 m. gruodžio parengimą).** Pabrėžtina, kad nors pačią ataskaitą „Teisinga JAV politikos kryptis Rusijos atžvilgiu“ Rusija sutiko gana entuziasmingai, Rusijos vyriausybės reakcija į JAV bandymus „atšildyti“ ir peržiūrėti santykius yra ganėtinai atsargi – 2009 m. kovo 20 d. susitikime su Maskvoje viešintiais taip vadinamos dvi-

šalės JAV ir Rusijos „išminčių tarybos“ nariais - trimis buvusiais JAV valstybės sekretoriais (delegacijos vadovu Henry A. Kissingeriu, James A. Bakeriu, George P. Schultzu), buvusiu JAV gynybos sekretoriumi William Perry, buvusiu JAV senatoriumi Sam Nunn – Rusijos prezidentas Dmitrijus Medvedevas pareiškė, kad nepaisant JAV deklaruotų tikslų, geri JAV ketinimai turi neapsiriboti vien tik žodžiais, o praktinių rezultatų reikėtų tikėtis jau artimiausiu metu. Toks D. Medvedevo pareiškimas iš esmės signalizuoja Rusijos pasirengimą pradėti derybas su JAV, siekiant konkrečių rezultatų. Vienas iš itin rūpimų Rusijai klausimų – 2009 m. gruodžio mėnesį pasibaigianti Strateginės ginkluotės mažinimo sutartis (START I), ribojanti JAV ir Rusijos strateginės puolamosios ginkluotės arsenalą. Panašu, kad B. Obamos administracijos santykių su Rusijos „perkrovimo“ iniciatyva ir ganėtinais palankus Rusijai JAV ataskaitos „Teisinga JAV politikos kryptis Rusijos atžvilgiu“ tonas gali suteikti impulsą Maskvos seniai trokštamoms dvišalėms deryboms dėl naujos Strateginės ginkluotės mažinimo sutarties. Pabrėžtina, kad naujoji strateginės puolamosios ginkluotės sutartis leistų Rusijai įtvirtinti naują branduolinio arsenalo paritetą su JAV: šiuo metu Rusijos branduolinis arsenalas yra gerokai pasenęs ir iš esmės dirbtinai palaikomas tik Rusijos vyriausybės pastangomis, tačiau Rusija nuogaustauja, kad pasenusį strateginės ginkluotės arsenalą jai teks išformuoti daug greičiau nei ji galės šį arsenalą modernizuoti, todėl naujoji strateginės ginkluotės sutartis su JAV faktiškai „atrištų“ Rusijai rankas savo strateginės ginkluotės arsenalo restruktūrizavimui bei atlaisvintų finansinius išteklius, būtinus šiai restruktūrizacijai įgyvendinti.

5. **Kartu su Rusija ir Europos valstybėmis sukurti naują Europos saugumo sistemos architektūrą.** Ataskaitos autorių nuomone egzistuoja potenciali Europos saugumo sistemos, kurią sudaro Adaptuotos konvencinės ginkluotės Europai (A-CFE) sutartis, Vidutinio nuotolio branduolinių pajėgų (INF) sutartis, NATO-Rusijos taryba ir kt. institucijos, žlugimo grėsmė, pirmiausia, dėl Rusijos nepasitenkinimo esama saugumo sistema. Reikėtų priminti, kad 1990 m. NATO ir Varšuvos pakto šalių pasirašyta Konvencinės ginkluotės Europoje sutartis (CFE) nustatė penkių pagrindinių sunkiosios konvencinės ginkluotės vienetų (kovos tankai, koviniai šarvuočiai, artilerija, kovos lėktuvai ir koviniai sraigasparniai) vienas ginkluotės dislokavimo lubas (maksimalų leistiną kiekį) dviem valstybių blokams (Varšuvos pakto organizacijai ir NATO) erdvėje nuo Atlanto vandenyno iki Uralo kalnų. Atsižvelgiant į pasikeitusias tarptautinio saugumo sąlygas, CFE sutartis 1999 metais Stambule buvo modifikuota (adaptuota). Adaptuota konvencinės ginkluotės sutartis (A-CFE), pasirašyta 1999 m., panaikino konvencinės ginkluotės balanso Europoje principą, paremtą dviejų priešiškių politinių/karinių blokų egzistavimu. Susitarimas dėl adaptavimo sukūrė teises ir įsipareigojimus sutarties valstybėms (o ne organizacijoms) laikytis nacionalinių ir teritorinių konvencinės ginkluotės lubų.* Skirtingai nei CFE, A-CFE atvėrė kelią prie jo prisijungti ir kitoms Šaltojo karo blokams nepriklaususioms valstybėms, tokioms kaip Baltijos šalys

* Nacionalinės lubos – kiekvienos sutarties šalies teisė disponuoti atitinkamais nacionaliniais konvenciniais pajėgumais. Teritorinės lubos žymi leistiną konvencinės ginkluotės kiekį dislokuoti valstybėje sutarties narėje (nacionalinė ginkluotė + kitos šalies dislokuota konvencinė ginkluotė priimančiojoje valstybėje = teritorinės lubos). Pagal A-CFE sutartį, priimant daugiau kitos šalies konvencinės ginkluotės būtina sumažinti turimą nacionalinės konvencinės ginkluotės kiekį. 3

(Lietuva, Latvija, Estija) ir Slovėnija. Taėiau A-CFE iki ŗiol yra ratifikavusios tik keturios NVS valstybės – Rusija, Baltarusija, Kazachstanas ir Ukraina. Vakarų valstybės nesuinteresuotos ratifikuoti A-CFE sutarties tol kol Rusija neįgyvendins 1999 m. Stambulo įsipareigojimų (neišves savo karinių pajėgų iš Gruzijos ir Moldovos). Rusija nuo 2007 m. gruodžio mėnesio yra sustabdžiusi savo dalyvavimą ŗioje sutartyje. Atsižvelgiant į ataskaitos „Teisinga JAV politikos kryptis Rusijos atžvilgiu“ autorių rekomendacijas, galima teigti, jog JAV sieks išsaugoti A-CFE sutartį, kaip Europos saugumo sistemos ramstį. ŗio scenarijaus atveju Baltijos valstybės gali tapti savotišku mainų objektu. Kitaip tariant, Rusijai toliau tęsiant A-CFE sutarties moratoriumą NATO valstybės gali būti priverstos rinktis ar pritarti A-CFE sutarties režimo žlugimui, prarandant galimybę kontroliuoti Rusijos ginkluotės apimtis ŗiaurės Kaukaze ir Rusijos ŗiaurės Vakaruose (A-CFE sutartyje įvardintose flangų teritorijose), ar nusileisti Rusijai, atsisakyti reikalavimų įgyvendinti Stambulo įsipareigojimus ir spausti Baltijos valstybes prisijungti prie A-CFE sutarties (ŗiuo atveju Rusija įgytų galimybes kontroliuoti NATO ginkluotės apimtis Baltijos valstybėse). Ir tik tokia „kaina“ gražinti Rusiją į A-CFE režimą. Taip pat reikėtų įvertinti ir tai, kad Rusija, pasinaudodama santykių su JAV „atŗilimu“, gali bandyti „universalizuoti“ Europos saugumo sistemą reglamentuojanėias sutartis, t.y. leisti kitoms valstybėms prisijungti prie ŗių regioninio saugumo sutarėių (pavyzdžiui, dar 2007 m. spalio mėnesį Rusija JAV buvo pasiūliusi „universalizuoti“ INF sutartį). Europos saugumo sistemos „universalizacija“ ilgainiui lemtų ne tik tokių pamatinių Europos saugumo sistemos sutarėių kaip A-CFE, INF, START ir kt. transformaciją, taėiau ir jų „nuvertėjimą“.

6. **Dviŗaliu ir daugiaŗaliu lygmeniu siekti Rusijos priėmimo į Pasaulio prekybos organizaciją, atŗaukti dar ŗaltojo karo metais JAV Kongrese priimtą Jacksono-Vaniko pataisą bei pradėti derybas dėl dviŗalių investicijų sutarties pasiraŗymo.** ŗioje rekomendacijoje ataskaitos autoriai akcentuoja Rusijos integracijos į globalią ekonomiką ir narystės PPO poreikį. Ataskaitos autorių teigimu, pasaulinė ekonominė krizė leido Rusijai suprasti, jog ji yra priklausoma nuo pasaulinės ekonomikos bei JAV, todėl JAV turi galimybę per G-8 ir G-20 grupes suteikti impulsą Rusijos integracijai į globalią ekonomiką. Ataskaitoje akcentuojama, kad Rusijos narystė PPO ne tik susaistytų Rusiją tam tikromis taisyklėmis, taėiau ir apsaugotų JAV kompanijas. Kita vertus, ataskaitos autoriai pripažįsta, kad dėl Jacksono-Vaniko pataisos JAV ir Rusija nėra išplėtojusios dviŗalių prekybos ir investavimo ryŗių. Rusijos ir JAV glaudesnis ekonominis bendradarbiavimas bus įmanomas tik tada, kai Maskva atgaus investuotojų pasitikėjimą, įgyvendindama laisvą rinką ir jos saugumą reglamentuojanėius įstatymus ir pademonstravusi savo kaip patikimos energetinės partnerės statusą. Galiausiai, sutikdami su teiginiu, kad Rusija yra ganėtinai sudėtinga partnerė, ataskaitos autoriai neatmeta blogiausio scenarijaus galimybės, kad nepaisant visų JAV bendradarbiavimo su Rusija pastangų, Vaŗingtonas turi būti pasiruoŗęs tam, jog Rusija gali pasirinkti nepriimtina JAV raidos kelią ir jeigu reikės, reaguoti į tai.

Kaip pažymi ekspertai, net ir šios aukščiau išvardytos beprecedentės rekomendacijos yra ganėtinai nuosaikaus tono, lyginant su kitais „Teisingos JAV politikos krypties Rusijos atžvilgiu“ autorių pasiūlymais, itin palankiais Krekliui. **Pirma**, ataskaitos autoriai siūlo Vašingtonui kiek galima atsargiau kritikuoti Rusiją vidaus politikos ir žmogaus teisių srityse. Ataskaitos autorių nuomone, turi būti atsižvelgta į Rusijos suverenitetą, istoriją ir tradicijas ir pripažinti, kad Rusijos visuomenė pasirinko specifinį ir tik jai būdingą plėtros kelią. **Antra**, ataskaitos autoriai teigia, kad būtina suvokti, jog buvusios SSRS teritoriją Rusija vertina kaip savo interesų zoną, be to, šiame regione JAV siūloma vengti konkurencijos su Rusija. Kita vertus, akcentuojama, kad Rusija kartais šiuos interesus gina nepriimtinais metodais.

Apibendrinant, galima teigti, kad ataskaitoje „Teisinga JAV politikos kryptis Rusijos atžvilgiu“ įtvirtinta JAV dvišalių santykių su Rusija revizija, kilusi iš 2009 m. pradžioje JAV prezidento B. Obamos paskelbtos JAV ir Rusijos santykių „perkrovimo“ (angl. reset) iniciatyvos, kol kas yra savitas dvišalių santykių testavimo indikatorius, nurodantis JAV ir Rusijos dvišalių santykių gilinimo gaires.

Kol kas sunku pasakyti kokia apimtimi ir kaip bus įgyvendinamos ataskaitoje pateiktos rekomendacijos, tačiau reikėtų akcentuoti, kad vienas iš ataskaitos autorių buvęs senatorius Chuck Hagelis yra vienas artimiausių JAV prezidento B. Obamos patarėjas užsienio politikos klausimais, nepaisant Ch. Hagelio priklausomybės Respublikonų partijai ir draugystės su buvusiu kandidatu į JAV prezidentus Johnu McCainu. Be to, reikėtų pastebėti, kad dvišalei JAV ir Rusijos „išminčių“ tarybai, teikiančiai rekomendacijas JAV ir Rusijai santykių srityje, vadovauja vienas iš JAV užsienio politikos grandų ir detanto politikos Šaltojo karo metais kūrėjų – H. Kissingeris. Būtent šis veikėjas yra vertinamas kaip neformalus „kontaktinis“ asmuo JAV ryšiams su Rusijos vyriausybe.

Esminis klausimas šiuo metu yra toks: kokie gali būti naujojo JAV ir Rusijos santykių modelio bruožai? Viena vertus, gali susidaryti įspūdis, jog JAV formuoja tam tikrą „politinių mainų paketą“, kuris yra siūlomas Rusijai. Maskva yra pripažįstama kaip vienas iš Europos saugumo sistemos „arbitrų“ ir už tai turi gauti savo geopolitinio „pyrago“ gabalą. Kita vertus, B. Obamos santykių su Rusija „perkrovos“ iniciatyva globalios finansinės krizės kontekste gali reikšti ir tam tikrą atokvėpio akimirką JAV užsienio politikoje, siekiant restruktūrizuoti ekonominius ir politinius kaštus – tai liudija ir 2009 m. kovo 24 d. Rusijos Federacijos Saugumo tarybos, kuriai vadovauja Rusijos prezidentas D. Medvedevas, sprendimas atidėti „Rusijos Federacijos nacionalinio saugumo strategijos iki 2020 m.“ patvirtinimą dar vienam mėnesiui (šioje strategijoje JAV netiesiogiai buvo vertinama kaip labiausiai tikėtina karinio saugumo grėsmė Rusijai). Ekspertai šį atidėjimą sieja su Rusijos ir JAV santykių „atšilimu“. Nereikėtų atmesti ir dar vieno scenarijaus: JAV tiesiog siekia įtraukti Rusiją į sau palankų geopolitinį žaidimą, gauti iš Maskvos tam tikrų nuolaidų, tačiau už tai jai realiai nesuteikti jokių privilegijų. Būtent pagal į tokį scenarijų Šaltojo karo metais išsivystė ir H.Kissingerio projektuota detanto politika. •